

9/5 95

med takk for byggeselskapet

408840

PSYKOLOGISKE FAKTORER I FORBINDELSE MED RETTSOPPGJØRET x)

Myter og virkelighet

Professor dr. med. Randolph Alnæs

Foredrag INO 9/5-1995 (Tema møte)

For mange var dagen i går, 8 mai for 50 år siden en befrielse fra okkupasjon, for andre ble den en slags pendel som slo tilbake. Dagen ble feiret som en seier, men seier over hva og over hvem. Mange syntes at det påfølgende rettsoppgjøret var nokså ensidig, et politisk oppgjør, mer enn et rettsoppgjør. Det sies at vi hadde det største oppgjøret i forhold til andre land. Det fikk store konsekvenser, atskillige familier ble berørt. Mange berørte mente de hadde gode motiver for sine handlinger og følte seg dømt på forhånd. De fulgte sin egen overbevisning om hva som var rett og riktig.

Professor Gabriel Langfeldt ved Universitetets psykiatriske klinikk hevdet ganske tidlig at det var en "psykologisk bommert å dømme Frontkjempere til tap av almen tillit" når man tenker på tilbakeføring til samfunnet, likeså at det var feil når personer fikk dødsdom uten å bli mentalundersøkt, dvs underkastet judisiell observasjon (1).

Anders Ryste (2) uttaler i tidsskriftet "Det nye samfunsliv" juli/august 1969. "Rettsoppgjøret ble fremmet under den oppfatning at vi hadde å gjøre med en rekke, bevisst villende bedragere. Utfallet ble dødsdommer og fengsling. Var derimot oppgjøret fremmet under en annen oppfatning, en oppfatning noe mer opplyst og nyansert, under den oppfatning at vi hadde å gjøre med godt villende og stort sett hederlige mennesker, men som allikevel var ubevisst drømmere og ulykkesfugler i en forvirret tid, ville oppgjøret blitt et annet. Vi hadde da kunnet avholde oss fra dødsdommer."

x) En takk til INO og Bjørn Østring for informasjon og tilsendt verdifult kildemateriale.

Jeg kommer i det videre til å ta opp noen korte glimt fra Quislingsaken, de såkalte Tyskergjenter og deres barn slik det er referert i Krigsbarnutvalget og problemet omkring Frontsøstrene.

Personlig tror jeg ikke rettsoppgjøret på noen måte var rettferdig som Ryste også pekte på, så forvirred og opphisset stemningen var sommeren/høsten 1945. Vi kjenner alle til overgrep, tilfeldige avrettelser, sjikaner og mobbing som fulgte seierherrens justis som førte til betydelig psykiske vansker for mange. Også i dag blir rettslige og medisinske handlemåter fra 1945 forsvart. Men heldigvis er det også tegn til oppreisning og beklagelse over den behandling mange fikk etter krigen, senest i går av stortingspresident Kirsti Koller Grøndahl når det gjelder barn av NS-folk og tyske soldater. Vi så også at generasjon nr. 2 fra tapssiden stod frem og markerte seg på TV i går. De fortalte om sine negative erfaringer og de psykiske problemer disse medførte.

Først noen ord om Quislingsaken. Forhistorien her er at Quisling i 1942 ble rasende på Dekanus ved flere fakulteter, da NS - studenter ikke fikk fortrinnsrett til studiene slik han ønsket. Johan Scharffenberg oppsøkte Langfeldt på Psykiatrisk klinikk og mente at nå var Quisling blitt gal og ville ha ham innlagt. Langfeldt (3) svarte at det vil ikke mulig uten innleggelsesbegjæring. Og den regnet han med ikke å kunne få. Hvem ville forresten undertegne en slik begjæring!

Høsten 1944 gjentok det samme seg. Flere universitetsprofessorer protesterte mot de nye opptaksreglene som skulle gi NS-studenter og Frontkjempere fortrinnsrett til blant annet det medisinske studium. Resultatet var at 650 studenter med enkelte professorer ble arrestert og sendt til Tyskland. Quisling truet med at "hodene skulle rulle". Dekanus ved Det medisinske fakultet, professor i neurologi

ved Rikshospitalet, Monrad Krohn var en av disse. Et år senere, sommeren 1945 etter at den foreløpig psykiatriske erklæring vedrørende Quisling var blitt avgitt ved fengselslegene Lofthus/ Leikvam, ble det under rettsforhandlingene av Monrad Krohn anmodet om å gjøre luftencehalografi på Quisling. Motivet for dette inngrepet var at Quisling skulle kunne ha en svulst på hjernen. Han hadde nemlig søkt presteembete i Fyresdal på sine hjemtrakter, og det var skummelt nok. Dette til tross for at nye administrative anordninger under krigen åpnet mulighet for en slik ordning.

En svulst på hjernen skulle kunne frita ham fra en forventet dødsstraff, altså egentlige edle motiver skulle ligge bak anmodningen. Imidlertid var det klinisk intet som tydet på at Q skulle kunne ha en svulst på hjernen. Reiulf Steen søkte som vi vet ambassadørjobb i Chile uten tilsvarende utdanning, ingen ville mistenke ham for å ha svulst på hjernen av denn grunn, enn si gjøre en omfattende nevrologisk undersøkelse. Det som lå til grunn for inngrepet på Quisling var etter min mening en hevn fra hendelsene året før, en nokså utspekulert sådan. Den forfulgte blir forfølgeren. Quisling truet med at hodene skulle rulle, men mistet selv hodet i symbolsk forstand. Han ble under rettssaken ute av stand til å forsvare seg på en skikkelig måte på grunn av inngrepet som fremkalte konsentrasjonsvansker og hodepine. Det får man en klart inntrykk av når man ser på TV-opptak fra rettsprosessen. Quisling ble ikke behandlet etter vanlig prosedyre ved slike inngrep som krever innleggelse, ofte i flere dager, men måtte slepe seg opp trappene til sin celle på Akershus festning samme dag (forøvrig heller ikke andre pasienter tilhørende dømte NS kategorier). Jeg går så lang som å si at dette var vel kanskje intensjonen bak inngrepet? Men så sent som for 3 år siden ble dette forsvart av nevrologer på RH i en debatt i Aftenposten (4).

Når man så tenker på den klossete måte den foreløpige

psykiatriske erklæring ble avgitt på, hvor overflatiske den var, blir forvirringen total, men gir et klart bilde av de irrasjonelle krefter som var ute og gikk i forbindelse med rettsoppgjøret. Det ble brukt 10 dager på en slik erkøring som vanligvis i slike omfattende saker vil ta flere måneder, et rent be-stillingsverk etter min mening.

Langfeldt grep inn i situasjonen og oppsøkte både formann i den rettmedisinske kommisjon (Evensen), Q forsvarer (Bergh) og Scharffenberg for å få stoppe fremgangsmåten som ikke var i overensstemmelse med norsk rettspraksis og ikke et humant rettsvesen, men nådde ikke frem. Feil på feil ble gjort, og det var ikke tilfeldig.

Den foreløpige rettspsykiatriske erklæring konkluderte med at Quisling ikke var sinnsyk, og at det ikke var grunn til judisiell observasjon, men hadde ingen premisser for dette standpunkt. Langfeldt mente at det på bakgrunn av Quislings livshistorie, arvelige faktorer (morens melankoli, farens og brorens noe avvikende religiøse oppfatninger, uttalelser fra Q nærmeste venner før 1940 om såkalte paranoide holdninger, depresjoner, visse karaktertrekk inklusive høye tanker om seg selv kombinert med skyhet, affektutbrudd under okkupasjonen, var grunn til å reise tvil om hans sinnstilstand og få ham underkastet en judisiell observasjon. Dette var vektige grunner ved siden av det rent humane aspekt at alle dødsdømte burde underkastes en slik observasjon. Ettetiden har vist fra Russland hvor vanskelig det er psykiatrisk å vurdere personer med politisk avvikende meninger. Her ble mange plassert på psykiatriske sykehus. Ved en slik undersøkelse ville det imidlertid være mulig å få vurdert motivene for de anklagede handlingene, dvs om avvikende personlighetstrekk bidrog til det som senere ble betegnet som landsforrederi. En slik undersøkelse ville eventuelt kunne føre til konklusjon om "mangelfult utviklede og varig svekkete sjelsevner". En konklusjon som mange i dag vil reagere på - noe jeg kommer tilbake til, men kunne føre til at Quisling

ikke ble skutt. Dette var man redd for; det måtte ikke skje. Det hadde for store konsekvenser for etterkommende dommer. Imidlertid, når det ikke ble noen observasjon, var det etter min mening folkeopinionen som bestemte rettspraksis og ikke domstolene.

Når det gjelder Quisling som person, vil det selvfølgelig til enhver tid være mange slike personer i samfunnet som bekleder høye stillinger både i stat, kommune og private bedrifter. Men når buen spennes for høyt og det går galt så får disse, ikke en kule som Quisling fikk, men en gullkantet fallskjerm med millioner på bok eller en fet pensjon.

Ettersom de nevnte rettspsykiatriske begrep også ble anvendt i Hamsun - saken, et par ord om disse. Først skal det være sagt at begrepene i seg selv er uheldige og ikke dekkende, det var Langfeldt den første til å underskrive på, men man hadde ingen andre begrep i norsk rettspsykiatrisk praksis, og begrepene har holdt seg helt opp til våre dager. Mangelfult utviklet betyr selvfølgelig ikke totalt mangelfult utviklet, både intelligens, tankevirksomhet og kognitive funksjoner såvel som følelsesmessige aspekter ved vår atferd kan helt eller delvis være intakt. Varig svekket betyr heller ikke varig, men lengerevarende. Mange har triumfert over Langfeldt etter at Knut Hamsun fikk sin diagnose.

Det ble sagt at Langfeldt tok feil, boken "Paa gjengrodde stier" som kom i 1953 (5), noen år etter at Hamsun var blitt utskrevet fra Psykiatrisk klinikk, skulle være beviset. Diagnosen ble imidlertid fremsatt på bakgrunn av to hjerneblødninger Hamsun hadde under krigen, som gjorde at både hukommelsen og konsentrasjonsevne sviktet, likeså at han hadde vansker med å finne ord (afasi) dessuten at han var døv, at han lenge hadde vært isolert fra omverdenen, og at han var 86 år. Vi vet imidlertid at folk

med hjerneblødninger kan komme seg etterpå og bli restituert, så også Hamsun. Diagnosen var etter min mening korrekt nok.

Langfeldts oppriktige mening var å hjelpe Hamsun, men han ble misforstått. Langfeldts oppfatning av rettsoppgjøret fremgår tydelig av følgende utsagn til "Folk og Land" 4. desember 1954 i forbindelse med dødsdommen over minister Skancke (etter henvendelse fra cand. jur. Alexander Lange): "Jeg deler fullt ut deres synspunkt m.h.t. det rystende i at saken ble avgjort av loven som var konspirert under okkupasjonen, all den stund der ble skiltet med at ved oppgjøret skulle anvendes den alminnelige borgerlige straffelov. Og særlig synes det meg ufattelig at dødsdommen delvis basertes på det omstridte spørsmål om Norge var i krig etter våpnedleggelsen. Jeg synes det er prisverdig at De har ofret så meget tid på denne dokumentasjon og er sikker på at det ikke vil være forgjeves, selv om skaden ikke kan gjenopprettes."

Over til de såkalte tyskerjentene og deres barn. De fleste er kanskje kjent med de uttalelser som kom inn til Krigsbarn - utvalget sommeren 1945 (6). Professor Ørnulf Ødegård, en kjent og aktet lege kom blant annet med følgende antakelser om at " 1/4 av de antatte 9000 tyskerbarna skulle få sjelelig defekter særlig åndssvakhet som selv den omhyggeligste oppdragelse eller det beste miljø ikke kan rette på i særlig grad". Det er imidlertid en antakelse som ikke stemmer med vår tids oppfatning av arvelighets-forholdene, og neppe gjorde det den gangen. Stavangerlegen Erling Riis uttalelser om å "frata barna deres identitet og gjemme dem bort på barnehjem", er også i høyeste grad like bemerkelsesverdig, såvel som Scharffenbergs uttalelse om at barna "skulle tas fra sine mødre og sendes tilbake til Tyskland hvor de hører hjemme". Han var heller ikke snau av seg. Når relativt fornuftige folk med høg utdanning reagerer på denne måten, har jeg

vanskelig for å tro at rettsapparatet i seg selv skulle styre unna all den irrasjonalitet som lå i tiden. Scharffenberg kom jo snart på bedringens veg ut av forvirringen, likesom også Langfeldt, som de første måneder etter krigen var noe påvirket av tidens ånd når det gjaldt Frontkjempernes psykologi, så inntok han en mere positiv holdning til rettsoppgjøret senere, slik det blant annet kom til uttrykk i de senere rettssaker.

Når det gjelder interneringen av såkalte tyskerjenter så begynte disse allerede i 1944 med ca 60 jenter på Bjørkøya i Krøderen etter provisoriske anordninger. De første razziaer mot jentene fant sted allerede i 1941 foretatt av tysk politi dels i samarbeid med norsk politi. Det ble fra okkupasjonsmaktens side hevdet at jentene smittet ned soldatene som trengtes til fronten, og fra London ble det hevdet at soldatene smittet ned jentene. Det var det rene hysteriet. Etter krigen fortsatte interneringene og mange av jentene opplevde den som en straff, enkelte begikk selvmord, andre ble voldtatt og mishandlet. Få grupper ble mere stigmatisert og mobbet enn såkalte tyskerjenter, og de hadde ikke gjort noe juridisk straffbart uten å forbryte seg mot intim sfærens uskrevne lover ved å innlate seg i forhold til soldater fra okkupasjonsmakten (7). Folk oppfattet imidlertid dette som provoserende på grensen til forrederi. Dette viser hvor forrykt tiden var. I mai-dagene 45 ble seksualdrift og nasjonalfølelse blandet sammen.

Når det gjelder frontsøstre har jeg skrevet i Tidsskriftet for Den norske legeforening i 1994 at sykepleierinnsats på humanitært grunnlag ikke bør kriminaliseres og at landssvikstemplet bør fjernes (8). Nåværende president i Røde Kors, Astrid Heiberg er imidlertid av den motsatte oppfatning. Jeg snakket med henne for en tid siden. Hun var enig med sin forgjenger Bjørn Egge og uenig i Brulands presse melding fra 1990 i

fra 8. oktober 1990 i forbindelse med Hanna Kvanmos bok: "Norges Røde Kors mener at tiltale ikke burde vært reist mot de norske kvinnene som virket som Røde Kors hjelpepleiere i Tyskland under siste verdenskrig." Nei, Frontsøstrene hadde meldt seg til tysk tjeneste og skulle straffes i følge vår nåværende president!

Så kommer jeg til mitt siste viktige punkt. Hvorfor ble ikke Brulands positive holdning til Frontsøstrene utnyttet til å få omgjort Landssvikstemplet og de dommer som ble avsagt. Sikkert er dette et komplisert spørsmål som har med hele livssituasjonen til de som ble dømt etter krigen å gjøre. Det skal ryggrad til å markere sine posisjoner og utsette seg selv og familien for nye psykiske belastninger i tillegg til de som allerede var gjennomlevet. Men også andre faktorer kan ha bidratt til passivitet på dette punkt, som jeg kommer til.

Man kan også spørre seg om hvorfor Frontkjemperne har latt seg sjikanere på det groveste i bøker og aviser opp gjennom årene uten å ta skikkelig til gjemmale. Jeg har vanskelig for å tro at en minoritetsgruppe i samfunnet skulle være uten rettsbeskyttelse etter at dom er avsonet. For noen uker siden fikk jeg tilsendt enkelte uttalelser fra Nobelprisvinner Sigrid Undsets bok, oversatt til svensk "Åter mot framtiden" skrevet for 20-30 år siden, hvor det fremgår at Frontkjemperne skulle være "psykopater og fantaster, mennesker som er blitt straffet for brott og ynklinger som ikke kan gjøre seg gjeldende i samfunnet der lov og orden gjelder". Slike æreskrenkende beskyldninger ville i dag fått rettslige konsekvenser og boken ville blitt inndratt. Men som sagt å gå ut, åpent markere seg, ville også her medføre nye psykiske belastninger og kanskje represalier. Et fordømmende samfunn har hittil hindret en slik åpenhet.

Min hypotese om psykologiske faktorer når det gjelder rettsoppgjøret er at det juridiske begrep skyld er blitt

blandet med irrasjonelle faktorer som hat og hevn rettet mot okkupasjonsmakten overført til NS og andre grupper. Disse grupper er blitt påført en moralsk skyldfølelse, et sosialt stempel som det har vært vanskelig å verge seg mot. Når man år etter år for tutet ørene fulle av at du er en skurk, så er det vanskelig ikke å tro på det, da begynner man etterhvert å identifisere seg med et negativt selvbilde, og mange kan få en knekk i selvfølelsen. Jeg tror at Frontkjemperne har tatt på seg den skyldfølelse som hele det norske folk har båret på, samfunnets skyld og skam ble bevisst/ ubevisst overført til NS og andre grupperinger (Frontkjempere, Frontsøstre, såkalte tyskerjenter og deres barn).

Denne skyldfølelse er sikkert sammensatt av flere komponenter: først og fremst skyldfølelse for det svekkede forsvar vi hadde i årene før krigen som brakte Norge i utføre, skyldfølelse hos folk som samarbeidet med okkupasjonsmakten under krigen, for eksempel barakkebaroner som måtte vise den motsatte holdning for ikke å bli mistenkt for å være collaboratører, men også skyldfølelse hos folk som beundret Frontkjempernes motiver, men som offisielt ikke kunne tilkjenne dette, skyldfølelse hos mange fordi NS tross alt hadde vært til nytte under okkupasjonen som bolverk mot Rikskommisariatet, en skamfølelse hos mange som egentlig var enig i kampen mot bolsjevismen, men selv ikke våget å erkjenne det eller gjøre noe.

Når NS- organisasjonen og Frontkjempere ble syndebukker, kunne resten av befolkningen revaske seg for denne skyld. Mange har kanskje akseptert samfunnets skurkerolle rent ubevisste, overtatt det sosiale "stemplet". Skurken blir holdt fast i en sosial rolle som medfører usikkerhet. Institutt for norsk okkupasjonshistorie (INO) har heldigvis gjennom årenes løp gjort mye for å motvirke dette ved å gi korreksjoner av feilaktig fremstilte hendelser under

krigen. Det er et prisverdig opplysningsarbeid som her er gjort med Knut Baardset, Bjørn Østring, Finn Thrana, Sigmund Knutsen, Knut Myhrer, Hakon Warendorph, Helge N Wiig, Per Andersen og mange, mange andre gjennom årenes løp. Flere publikasjoner, filmer og bøker er utgitt og distribuert, temakvelder, diskusjoner og TV-programmer er avholdt. INO har formådd å knytte til seg et nettverk av forskere som Sverre Hartmann, Haagen Rignes, Hans Fredrik Dahl, Kjell Fjørtoft, Inger Cecilie Stridsklev. Den siste har nylig publisert en fremragende, og den eneste rapport om de helsemessige og sosiale belastninger frontkjemperne var utsatt for under og etter krigen (9).

Betydningen av informasjon og orientering kan ikke understrekes nok. Dokumentasjon er blitt mer enn en slags rettferdiggjørelse av egne handlinger. Objektive data fra arkivmateriale kommer i dag med avsløringer som ville være utenkelig for 10-20 år siden. Vi ser det i Fjørtofts bok, og nå sist i beskrivelsen av Eggedal- eller Haglebu-slaget ved Gol-historikeren Kåre Olav Solhjeil (10). Ved uavhengig forskning kommer helt andre data kommet frem som gir historien et nytt perspektiv, et nytt scenario. Det utrettelige arbeid fra INO gjennom mange år begynner å bære frukter. Folk, særlig ungdommen, er i dag mer enn før interessert i de faktiske hendelser. Den stillingskrig som preget etterkrigstiden, synes å være forbi. Ved den linje som er ført fra INO har fronten ikke bare fått større toleranse, samhold og solidaritet, men også fått større vitenskapelig tyngde og bredde. Det rører på seg og det er på tide at historien blir revidert.

Selv om dokumentasjon har en verdi i seg selv, tror jeg at den også har hatt en dobbelt funksjon, nemlig å hjelpe mange berørte til en befrielse fra samfunnets påførte skurkestemplet. Gjennom realitetskonfrontering er de sosialpsykologiske sammenhenger av fastlåste mønster med tiden blitt avdekket. Slike betraktninger har imidlertid

hittil vært lite fremme i debatten om rettsoppgjøret.

Det var etter min mening også en kollektiv skyldfølelse som gjorde seg gjeldende i Finland hvor lottene ble bærere av hele samfunnets skam og skyld for fredsavtalen med Russland som samtidig ble et forrederi mot en tidligere alliert, nemlig Tyskland. Det var lotter som var med det tyske tilbaketoget inklusive skjegerne til Norge. De forpleide sårede soldater og ble hos sine pasienter. For dette ble de straffet med bøter opp til 800 kr. ved tilbakekomsten til Helsingfors i høsten 1945.

Det ble under slike forhold og i vårt eget land skapt et fiendebilde hvor den enkelte såvel som NS-organisasjonen og medlemmer ble tillagt motiver, synspunkter og meninger som de ikke hadde, laded med primitiv egenskaper, aggresjon og hat. Det var utenkelige for borgerne at slike grupper kunne ha hederlige motiver for sine handlinger, det går igjen i hele etterkrigs-debatten. Selv fremstiller motparten seg som uskyldig og from. Andre blir til mindreverdige individer med sjelelige defekter - da gjør det heller ikke noe om de straffes. Selv kirkens mann som Berggrav gikk ut med slike myter og ble korrigert av Langfeldt i Morgenbladet så tidlig som i 1945 (11).

Hva så med forsoningaspektet. Slike fastlåste holdninger eller fiendebilder som vi har sett i presse og TV hindrer forsoning. Et godt eksempel er det når Erik By går ut i TV-debatten i mars i år og sier "dere dvs. FK kjempet ikke bare mot noe, men også for noe, nemlig nazismen. Dermed trekkes igjen edle motiver i tvil, oppfatninger og begivenheter påføres den enkelte som han/hun ikke hadde kjennskap til. Dermed opprettholdes det sosiale stempel og skurkerollen fastholdes. Selv fremstiller motparten seg som ren, han kjempet bare mot noe, ikke for noe og slettes ikke for bolsjevismen, deporteringer og masseutryddelser i Sovjet. Det stikkes under stolen. Andre skal skamme seg,

men folk fra hjemmefronten behøver ikke det. Dette viser hvor sykt det hele er blitt og hvilke krefter som fremdeles opprettholder sosiale fordommer. Vi får imidlertid håpe at Kongen og Stortingspresidentens tale i går om forsoning ved Frigjøringsjubileet kan nå frem.

Forutsetningene for forsoning er imidlertid at samfunnets projeksjoner/overføringer av ikke-akseptable oppfatninger tillagt andre trekkes tilbake, at det skapes forståelse av andres idealer, personlige og politiske motiver. Om man bare fnyser av andre kommer man ikke videre. Idealene og ideologier som enkelte har identifisert seg med, vil man av naturlige grunner ikke gi opp; det skulle i så fall gå på bekostning av egen integritet og selvfølelse. Idealene blir med tiden endel av en selv, ens egen identitet.

Men jeg tror at den saklige linje som har vært holdt av INO i mange år, når det gjelder dokumentasjon, indirekte også på dette punkt, vil bære og har båret frukter. Det er skapt en plattform som kan gjøre det lettere for samfunnet og se sin rolle i konflikten med "taperne". Det blir lettere for de enkelte medlemmer å gjøre opp med seg selv, få ryddet opp i det som tilhører dem selv av egne motiver og det som er påført dem utenfra. Derved blir det mulig å befri seg fra stemplet og beholde det verdifulle i egen innsats. Jeg håper med dette at INO kan fortsette sitt arbeid med uforminsket styrke i årene som kommer.

LITTERATUR

1. Langfeldt G. Rettsoppgjør og mentalhygiene. Oslo: Ascheoug, 1945.
2. Ryste A. Rettsoppgjøret. Det nye samfunnsliv juli/august 1969.
3. Langfeldt G. Gåten Vidkun Quisling. Oslo: Ascheoug, 1969.
4. Alnæs R. Hva lå til grunn for inngrepet? Aftenposten 14 November 1992.
5. Hamsun K. Paa gjengrodde stier. Oslo: Gyldendal, 1949.
6. Ødegård Ø. Uttalelse 10/8.45 til Krigsbarnutvalget, s. 48. I: Innstilling til sosialdepartementet fra krigsbarnutvalget (09.07. - 03.11.1945).
7. Alnæs R. "Tyskertøsene" og norsk psykiatri. Dagbladet 6 februar 1995.
8. Alnæs R. Norsk psykiatri og nazismen. Tidsskr. Nor Lægeforen 1994;114:2167-9.
9. Stridsklev IC. Norske frontkjempere 1941 - 45 50 år senere. Erfaringer, belastninger, helsemessige og sosiale forhold. Tidsskr Nor Lægeforen 1995;115:1379-84.
10. Lindahl AO. Full "krig" om Haglebu-slaget. Fremtiden 25 april 1995.
11. Langfeldt G. N.S-medlemmers ansvarlighet ut fra rettspsykiatriske synspunkter. Morgenbladets kronikk 26 juni 1945.